

ანტიკური ლიტერატურა

კვინტილიანუსი ბერძნული და ლათინური ენების
სწავლების შესახებ (მჭევრმეტყველების სწავლება)

ქეთევან ფუტკარაძე

ketevan.putkaradze@atsu.edu.ge

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

ცნობილი ფაქტია, რომ ძვ.წ. VII-VI საუკუნეებში, როდესაც ბერძნები მასიურად გადიოდნენ საბერძნეთიდან თავისა და ოჯახების გადასარჩენად სხვადასხვა ქვეყნებში, ისინი საკმაოდ მშვიდად ახერხებდნენ ბერძნული ახალშენების დამკვიდრებას ბევრი მიზეზის გამო, რომელთა შორის აუცილებლად უნდა განვიხილოთ უცხო ენების სავარაუდო ცოდნა. უცხო ენების სწავლების აუცილებლობაზე მიანიშნებს მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსიც თავის თხზულებაში „მჭევრმეტყველების სწავლება“.

საკვანძო სიტყვები: კვინტილიანუსი, უცხო ენა, სწავლება, მეთოდები.

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი (ახ.წ.35-96) არის ავტორი, რომელმაც გავლენა მოახდინა კლინიუსის წერილებზე, ტაციტუსის დიალოგებზე და გარკვეულწილად, სვეტონიუსზე. იერომე, რუფინუსი და კასიოდორუსი ახსენებენ კვინტილიანუსს. მისმა ე.წ. უნივერსალური ცოდნის იდეამ, აღაფრთოვანა მარციანუს კაპელა და ავგუსტინე. X-XI საუკუნეებში გერმანიაში უკვე მოიპოვებოდა კვინტილიანუსის შრომების ასლები. სრული ტექსტი აღადგინა პოჯიომ 1415-1416 წლებში.

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსმა ზეგავლენა მოახდინა ლიტერატურის კრიტიკოსებზე და მასწავლებლებზე XV-XVIII საუკუნეებში. პეტრარკამ (1374წ.) წერილი მიუძღვნა კვინტილიანუსს; ლორენცო ვალამ (1457წ.) იგი ციცერონზე მაღლა დააყენა; ფილელფომ (1482წ.) შეაქო მისი ლათინური, ერასმუსმა საფუძვლიანად შეისწავლა კვინტილიანუსი; ლუთერმა მას უპირატესობა მიანიჭა ყველა ავტორთან შედარებით; მელანხტონმა რეკომენდაცია გაუწია, ესწავლებინათ კვინტილიანუსი სკოლებში.

თანამედროვე ევროპისთვის კვინტილიანუსი იყო დამოუკიდებელი, თავისუფალი აზროვნების გიდი (Fantham 2011: 47-51). ბაროკოს ეპოქაში კვინტილიანუსი ხელახლა აღმოაჩინეს. მისი ზეგავლენით გერმანიაში

ქ. ფუტკარაძე

პირველად დაიწერა სერიოზული ნაშრომი ორატორულ ხელოვნებაზე (მე-იფარტი); კვინტილიანუსის აღზრდის მეთოდებით ხელმძღვანელობდნენ სკოლებში მე-18 საუკუნემდე. ი. ბახმა, რომელიც კარგად ფლობდა ლათინურ ენას, ყურადღება დაუთმო კვინტილიანუსს თავის მუსიკალურ ესეებში; გოეთე სტუდენტობისას დაინტერესდა რომაელი ავტორით (1770-1771წწ.); მომსენი “მჭევრმეტყველების სწავლებას” თვლიდა ანტიკურობის ყველაზე გავლენიან წიგნად; მე-20 საუკუნეში ლუჩიანო ალბინი (პაპი ჯონ პაულ პირველი) კვინტილიანუსს მიუძღვნა ეპისტოლე, რომელშიც გამოთქვა სურვილი, მისი მეთოდები და აზრები არ დაკარგულიყო.

კვინტილიანუსი არის ლიტერატურის ისტორიის პირველი ისტორიკოსი. კვინტილიანუსმა პირველმა გამოიყენა შედარებისა და ანალოგის მეთოდი (Lainig 1920: 515-534). მისი „მჭევრმეტყველების სწავლება“ 12 წიგნისგან შემდგარი თხზულებაა, რომელშიც 115 თემაა დამუშავებული (Galand 2010: 65-76). ავტორი ეხება ისეთ საკითხებს, რომლებიც დღესაც არ კარგავს მნიშვნელობას, როგორცაა: როგორი უნდა იყოს მასწავლებელი, როგორ თვისებებს და ღირსებებს უნდა ატარებდეს იგი; აუცილებელია თუ არა სწავლის დასაწყისშივე უმაღლესი კატეგორიის მასწავლებლის შერჩევა; როგორ განვუვითაროთ მოსწავლეებს მჭევრმეტყველების პირველი უნარ-ჩვევები; წავაკითხოთ თუ არა ისტორიკოსების და რიტორების თხზულებები; რომელი და როგორი მწერლებით ჯობია დავიწყოთ; რა თემები შევარჩიოთ თხზულების დასაწერად; ვაიძულოთ თუ არა ახალგაზრდები, ზეპირად დაისწავლონ ცნობილი ნაწარმოებებიდან მნიშვნელოვანი ნაწევრები; უნდა გავითვალისწინოთ თუ არა სწავლისას ბავშვის ინტერესები და შესაძლებლობები; საჭიროა თუ არა გარკვეული წესების დადგენა მჭევრმეტყველებაში; რატომ ტოვებენ ზოგჯერ უსწავლელები ჭკვიანის შთაბეჭდილებას; რა არის მჭევრმეტყველება და ვინ შეიძლება იყოს კარგი ორატორი; რა სარგებლობა აქვს რიტორიკას; შეიძლება თუ არა რიტორიკა ხელოვნების დარგად ჩაითვალოს; მჭევრმეტყველებას სწავლა უფრო უწყობს ხელს, თუ ნიჭი და ბუნება; რომელი ტიპის მეცნიერებებს განეკუთვნება რიტორიკა; რა არის რიტორიკის საგანი; შეუძლია თუ არა მას კეთილი საქმეების გაკეთება და სხვა.

შეიძლება თამამად ითქვას, რომ მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი არის ძველი რომაელი ავტორი, ყველაზე თანამედროვე იდეებით სწავლების შესახებ, რაშიც, თავად დარწმუნდებით, როცა კვინტილიანუსის მეთოდს გაცნობით ენების სწავლებასთან დაკავშირებით.

ცნობილი ფაქტია, რომ, როდესაც ბერძნები მასიურად გადიოდნენ თავისა და ოჯახების გადასარჩენად სხვადასხვა ქვეყნებში, ისინი საკმაოდ მშვიდად ახერხებდნენ თავიანთი ახალშენების დამკვიდრებას ბევრი მი-

ზეზის გამო, რომელთა შორის აუცილებლად უნდა განვიხილოთ უცხო ენების სავარაუდო ცოდნა. უცხო ენების სწავლების აუცილებლობაზე მიანიშნებს მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსიც თავის თხზულებაში „მჭევრმეტყველების სწავლება“.

სტატიაზე მუშაობისას შემხვდა რამდენიმე ცნობილი ავტორის მიმოხილვა იმასთან დაკავშირებით, რას გულისხმობდა კვინტილიანუსი ცნებაში გრამატიკა და იყო თუ არა იგი ადეკვატური ამ სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობის. მაგალითად, მიხედვით, გრამატიკა არის მეცნიერება, რომლითაც, ლათინურის შემთხვევაში, მას შეუძლია წარმოადგინოს ძირითადი ფაქტები 250 გვერდზე. კვინტილიანუსისთვის გრამატიკა შედგება ორი ნაწილისაგან: საუბრის და წერის ხელოვნება (*recte loquendi scientia, scribendi ratio*) და პოეტების ინტერპრეტაცია, ტექსტისა და ლიტერატურულ კრიტიციზმთან ერთად (*poetarum enarratio, emendata lectio, iudi-cium*). განმარტების ეს პუნქტი ცხადი გახდება, თუ ჩვენ შევადარებთ კვინტილიანუსს ადრეული ჰუმანისტების ჩანაწერებს. ისინი აშკარად ჰგავს ერთმანეთს.

საუკუნეებიდან ხაზს უსვამენ კონცეპტის ფორმალურ და დედუქტიურ მხარეს, რასაც მივყავართ თანამედროვე შეხედულებამდე. საინტერესოა ვინტერბოტომის მეორე მოსაზრება, რომელიც სრულიად არასამართლიან გვეჩვენება კვინტილიანუსის ტექსტთან მიმართებაში. კვინტილიანუსი არსად ამბობს, რომ მოსწავლეები უნდა დაეუფლონ ელემენტებს, რომლებიც შეადგენს უწყვეტ ლათინურს. პირიქით, ამის საწინააღმდეგოდ, კვინტილიანუსი ამტკიცებს, რომ რომაელი ყმაწვილები ეუფლებოდნენ უწყვეტ ლათინურს, სანამ ისინი დაეფულებოდნენ განსაზღვრულ პარადიგმებს. იყვნენ რომაელები, სხვებისგან განსხვავებით, “*expertes sermonis*, სანამ მათ არ გაწვრთნიდა სკოლაში პედაგოგი? ალბათ, არა. თუ კვინტილიანუსს ცოტა უფრო ყურადღებით შევისწავლით, შეიძლება დავადგინოთ უცხო ენების შესწავლის მისეული ელემენტარული ინსტრუქციები.

უპირველეს ყოვლისა, ის არ განასხვავებს ლათინური და ბერძნული ენების შესწავლის გზებსა და მეთოდებს და ამბობს: *Learning “Primus in eo qui scribendi legendique adeptus erit facultatem, grammaticis est locus. Nec refert, de Graeco de Latino loquar, quanquam Graecum esse priorem placet. Utrique eadem via est”* (VIII, 4, 1).

აშკარაა, რომ „დავიწყოთ ბერძნულით“ ეხება ბერძნული ენის სისტემურ სწავლას. ამის მიზეზებზე კვინტილიანუსი საუბრობს „მჭევრმეტყველების სწავლების პირველ წიგნში (I,1,12): “*A sermone Graeco puerum incipere malo, quia Latinum, qui pluribus in usu est, vel nobis nolentibus perbibet; simul quia disciplinis quoque Graecis prius instituendus est, unde et nostrae fluxerunt*”. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ბერძნული, როგორც უცხო ენა, მისი აზრით, უნ-

ქ. ფუტკარაძე

და ისევე იყოს შესწავლილი, როგორც მშობლიური ლათინური. ეს არის მწვავე პრობლემის კვინტილიანუსისეული გადაჭრის გზა ელემენტარული ლათინურის და ბერძნულის შესწავლისას. იგი დაჟინებით მოითხოვს ენისა და ყურის გაწვრთნას ერთდროულად. კვინტილიანუსისთვის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მახასიათებელია კარგი მეტყველებისთვის თავიდანვე ყურადღების მიქცევა: “Ante omnia ne sit vitiosus sermo nutricibus.... .Has primum audiet puer, harum verba effingere imitando conabitur.” თუ ამას გავიხსენებთ, ადვილი შესამჩნევი იქნება მისი რჩევების ჭეშმარიტი აზრი გერუნდის შესახებ (Murray 1991:79). ბავშვი სწავლობს იმიტაციით, მიბადვით და მხოლოდ ყურით. მან, დავუშვათ, იცის კარგი ლათინური, მაგრამ მის ცოდნას სჭირდება სისტემატიზირება, რათა უფრო კომპაქტური და გონივრული იყოს მისი მზარდი ინტელექტი.

კვინტილიანუსი ამბობს: “ergo nomina declinare et verba imprimis pueri sciant“. დავუბრუნდეთ პირველი წიგნის მერვე თავს. აშკარად ჩანს, როგორი მნიშვნელოვანია ზეპირი მეტყველება კვინტილიანუსისთვის იგი ამბობს, რომ ჯერ უნდა ისწავლონ კარგად ხმამაღლა კითხვა (“lectio”) და მათი ლექსიკა გაიზრდება იმითი, რომ ის მოისმენს მასწავლებლის მიერ ხმამაღლა წაკითხულს, გარკვეული კომენტარებით (I, 8, 15). ზეპირ მეტყველებასთან ერთად, კვინტილიანუსი ითხოვს ენის შესწავლისას წერით სამუშაოებს. მაგალითად, ამბობს, რომ ესოპეს იგავეები ჯერ უნდა მოჰყვე და პერიფრაზი გააკეთო ზეპირად, შემდეგ კი წერით. მოგვიანებით, მარტივი თემები უნდა დაიწეროს “ad augendam eloquentiam”. თავისუფალი თხზულების ეს მოკლე ფორმა დიდ როლს ასრულებდა მჭევრმეტყველების სწავლებაში. ამ ესეების მთავარი ბირთვი იყო სიცხადე. ბავშვის გონება ივსებოდა ნაწყვეტებით საუკეთესო ავტორების ნაწარმოებებიდან, რომლებიც ისწავლეს ზეპირად და ამოუწურავ სულიერ საგანძურს (Winter 2020: 102).

კვინტილიანუსის აზრით, ბავშვს უნდა ვასწავლოთ, უპირველესად, ბერძნული ენა, რადგან ლათინური, როგორც გარშემომყოფთა მიერ გამოყენებული ენა, თავისთავად, სურვილის წინააღმდეგაც გადაეცემოდა მას. ამიტომ „უნდა დავიწყოთ ბერძნულით, რომლისგანაც ჩვენი ენა განვითარდა (I, 1, 13). არ უნდა ვაიძულოთ ბავშვს, დიდხანს იკითხოს, ან ილაპარაკოს მხოლოდ ბერძნულად, როგორც ამას ბევრი აკეთებს. აქედან მომდინარეობს მშობლიურ ენაზე საუბრისას წარმოთქმის ნაკლი, რადგან უცხო ენის, მისი იდიომების მუდმივი გამოყენებით მას ვეჩვევით, ხოლო ასეთი ჩვევის გადაგდება შემდგომში ადვილი არ არის. ბერძნულის შემდეგ ლათინურიც უნდა ვასწავლოთ, და ამ ორმა ენამ უნდა ასე ერთად „იარონ,“ რათა რომელიმესთვის უპირატესობის მინიჭებით მეორე არ დაზარალდეს” (I, 1, 13).

რატომ დავშორდით ასე ლათინურის და ბერძნულის სწავლების ამ მეთოდს? თუ ჩვენ გვსურს საქართველოში იყოს ლიბერალური განათლება, ჩვენ აუცილებლად უნდა მივცეთ ბავშვებს საშუალება, დაიმახსოვრონ ბერძნული და ლათინური ციტატები. უნდა გავაცოცხლოთ ეს ენები. რომაელ ყმაწვილებს ამ გზით ასწავლიდნენ და ისინი ეუფლებოდნენ ბერძნულ და რომაულ კულტურას. რენესანსის პერიოდის მასწავლებლებმა ასე აზიარეს დასავლეთი ანტიკურობას და ამით ისინი გადაარჩინეს არაჰუმანურ უძრობას (ლეთარგიას), რომელიც მოჰყვა ბერძნულის დაკარგვას.

დღესაც არავინ უარყოფს, ზეპირმეტყველების მეთოდების ეფექტურობას, მაგალითად, გერმანიისა და ინგლისის სკოლებში. ამის საწინააღმდეგო მოსაზრებები კლასიკის სწავლებასთან დაკავშირებით, იმით არის განპირობებული, რომ ამისთვის სკოლებში გამოყოფილ 1-2 წელიწადში არ ესწრება სერიოზული შედეგების მიღწევა ბერძნული და ლათინური ენების სწავლებისას, მაგრამ დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ყმაწვილებს შეუძლიათ ისწავლონ საკმარისი ბერძნული, მაგალითად, სოკრატეს „აპოლოგის“ წასაკითხად, დღეში თუ ამას ერთი საათი მაინც დაეთმობა. ზეპირი მეთოდით, სწავლება ავითარებს არა მხოლოდ მეხსიერებას და ლოგიკურ უნარებს, არამედ ბავშვის ფანტაზიასაც, რამეთუ „კითხვა ჰემნის სრულყოფილ ადამიანს“.

ლიტერატურა

- მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი. 2019. *მჭევრმეტყველების სწავლება*. წიგნი პირველი. ლათინურიდან თარგმნა ნინო ჩიხლაძემ. ქუთაისი.
- Fantham, Elaine. 2011. *Roman Readings: Roman Response to Greek Literature from Plautus to Statius and Quintilian*. *Beiträge zur Altertumskunde*, 277. Berlin; New York: De Gruyter.
- Galand, P., F. Hallyn, C. Lévy, W. 2010. *Verbaal, Quintilien ancien et moderne*. Etudes réunies, Turnhout, Brepols Publishers.
- Laing, Gordon J. 1920. Quintilian, the Schoolmaster. *The Classical Journal* 15.9(1920).
- Morgan, Teresa. 1998. *Literate Education in the Hellenistic and Roman Worlds*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Marcus Fabius Quintilianus. 1979. *De institutione oratoria, Text and notes in Latin with some Greek*, University of Michigan.
- Murray, Oswyn, John Boardman, and Jasper Griffin, Eds. 1991. *The Oxford History of the Roman World*. New York: Oxford University Press.
- Winterbottom, Michael. 2020. *Problems in Quintilian*. London: University of London, Institute of Classical Studies.

Classics

**Quintilian on the Teaching of Greek
and Latin Languages (De institutione oratoria)**

Ketevan Putkaradze

nino.chikhladze@atsu.edu.ge
Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia

It is a known fact that in the 7th-6th centuries BC, when the Greeks massively left Greece to save themselves and their families in different countries, they managed to establish Greek settlements quite calmly for many reasons, among which we must consider the alleged knowledge of foreign languages. Marcus fabius Quintilianus also points to the necessity of teaching foreign languages in his work “De institutione oratoria”.

Keywords: Quintilianus, foreign language, teaching, methods.

Marcus Fabius Quintilian (35-96), was the first professor of rhetoric in Rome. His reputation was so great that he obtained even the consular decorations. Preserved is his masterpiece, the *Institutionis oratoriae libri 12* which he dedicated to Vitorius Marcellus. The 12 books consist of 115 thematic units. The 2nd book is an introduction to rhetoric and speaks about issues that are still relevant today, such as: Relations between rhetor and grammaticus; Choice of a teacher, mutual duties and pupil; Necessity of avoiding inferior teachers; Elementary rhetorical exercises; narratives; proof and refutation; theses; reasons; preparations for pleadings; Assistance to be given to pupils; Declamation; Orthography; Different methods required for different pupils; Merits and defects of untrained speakers; Necessity of adaptability, value or rules; What is oratory; Various definition, Quintilian’s definition; Oratory an art; critics of this view; critics of its morality; relation to truth; Arts or sciences of three kinds; rhetoric a practical art or science; Nature and art; Is rhetoric a virtue; The subject of rhetoric; Quintilian’s view; Relation between philosophy and oratory; range of the orator’s knowledge and others.

It is safe to say that Marcus Fabius Quintilian is the ancient Roman author with the most modern ideas about teaching, as you will see for yourself when you learn about Quintilian’s method of teaching languages.

It is a well-known fact that when the Greeks migrated from country to country to save themselves and their families, they managed to establish their new settlements quite calmly for many reasons, among which we must consider the supposed knowledge of foreign languages. In any case, the necessity of learning

foreign languages was well understood even in the ancient era, as Marcus Fabius Quintilian points out in his work “The Teaching of Eloquence”.

Quintilian nowhere says that students must master the elements that make up continuous Latin. On the contrary, it is argued that Roman youths mastered continuous Latin before they were bound by fixed paradigms. Were the Romans, unlike others, “*expertes sermonis*, until they were trained by a teacher in the school? Probably not. If we study Quintilian a little more carefully, we can identify his elementary instructions for learning foreign languages.

Quintilian recommends to teach the child first of all the Greek language, because Latin, being the language used among them, will of itself be given to him against their will. Therefore, they must start with Greek, from which Latin language developed.

We should not force the child to read for a long time, or to speak only in Greek, as many do. This is the source of the disadvantage of pronunciation when speaking in the native language, because by constant use of a foreign language, its idioms, we get used to it, and it is not easy to get rid of such a habit later.

Latin must be taught after Greek, and these two languages must “walk” together, so that by giving preference to one the other is not injured.

Why have we moved so far away from this method of teaching Latin and Greek? If we want to have a liberal education in Georgia, we must definitely allow children to memorize Greek and Latin quotations. We must revive these languages. Roman boys were educated in this way, and they mastered the Greek language and culture. The teachers of the Renaissance thus shared the West with ancient world and thereby saved them from the inhuman lethargy that followed the loss of Greek. Even today, no one denies the effectiveness of oral methods, for example, in German and English schools. Opinions against this regarding the teaching of classics are due to the fact that there are no proportional achievements in 1-2 years. This waste of time can be avoided, for in a year young men can learn enough Greek to read the Apology of Socrates if they devote at least an hour a day to it. Oral teaching develops not only memory and logical skills, but also imagination, because, according to Quintilian, reading makes a perfect person.